

หมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศไทย Betel Nut Culture of Li Nationality in Hainan Island of P.R. China

Lin Chunmiao^{1*} and Truong Thi Hang²

^{1*}สาขาวิชาภาษาไทย หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

²สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

^{1*} Master of Arts Program in Thai, Lampang Rajabhat University

² Program in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University

อีเมลผู้แต่งหลัก : 16237556@qq.com เบอร์โทร : 09 0454 6988

วันที่รับบทความ 12 กรกฎาคม 2565

Received: Jul. 12, 2022

วันที่รับแก้ไขบทความ 21 ธันวาคม 2565

Revised: Dec. 21, 2022

วันที่ตอบรับบทความ 27 ธันวาคม 2565

Accepted: Dec. 27, 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “หมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของหมากในชีวิตประจำวัน หมากในพิธีกรรม และสัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศไทย โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม และนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาประเด็นหมากในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์หลีทำให้ทราบว่า นอกจากชาวหลีจะใช้หมากในการต้อนรับแขก ใช้หมากในการขอขมาลาโทษผู้ที่ล่วงเกิน และใช้หมากในการแจ้งข่าวทั้งที่เป็นข่าวมงคลและข่าวอวมงคลแล้ว ยังได้ใช้หมากเพื่อทำความสะอาดฟันหรือสีฟันด้วย ส่วนผลการศึกษาประเด็นหมากในพิธีกรรมของชาวหลีทำให้ทราบว่า หมากเป็นส่วนประกอบที่ขาดหายไม่ได้ในพิธีแต่งงาน พิธีสะเดาะเคราะห์ และในพิธีเซ่นไหว้สิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ การเซ่นไหว้เทวดา การเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ และการเซ่นไหว้ผีเร่ร่อนที่มารอขอส่วนแบ่งอยู่รอบ ๆ บ้าน ขณะที่ผลการศึกษาสัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำปรากฏว่า หมากเป็นสัญลักษณ์แห่งความซื่อตรง เป็นสัญลักษณ์แทนความรัก เป็นสัญลักษณ์ของการตกลงร่วมกันระหว่างสองฝ่าย ตลอดจนเป็นสัญลักษณ์แทนความเคารพนับถือที่ชาวหลีมีต่อผู้อาวุโส

คำสำคัญ: หมาก; วัฒนธรรม; กลุ่มชาติพันธุ์หลี; เกาะไหหลำ

Abstract

The purpose of “Betel Nut Culture of Li Nationality in Hainan Island of P.R. China” aims to study the role of betel nut in the daily life of Li people, the use of betel nut in ceremony, and the symbol of betel nut. This research of betel nut in the daily life of Li people, ritual and symbol. The research methods are Document searching and reviewing and Field investigation. In addition, the research analyzes the research results of Li people's daily life. The results show firstly betel nut is used to welcome guests, make apology to others, deliver good news and bad news, and clean teeth as toothpaste in the daily life of Li people. Secondly, the research results of

betel nut in the ceremony are as follows: betel nut is an indispensable item in marriage, divination and sacrifice ceremony. Sacrifice includes worshiping to gods, ancestors and ghosts nearby home. In addition, in the study of the symbol of betel nut, the study shows that betel nut is a symbol of honesty, love, agreement and respect for the elderly of Li people.

Keywords: Betel Nut; Culture; Li nationality; Hainan Island

บทนำ

ตามบันทึกทางประวัติศาสตร์ การปลูกหมากในประเทศจีนมีความเป็นมายาวนานถึง 2,000 ปี โดยจักรพรรดิฮั่นอู่ตี้แห่งราชวงศ์ฮั่น เคยมีรับสั่งให้ย้ายหมากจำนวนหนึ่งร้อยตันจากภาคใต้ไปปลูกในภาคเหนือ อย่างไรก็ตาม หมากเป็นพืชเขตร้อนจึงไม่เหมาะกับอากาศที่แห้งแล้งและหนาวจัดในเขตภาคเหนือของประเทศจีนทำให้การปลูกหมากไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้น พื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกหมากในประเทศจีนจึงเป็นเขตภาคใต้ ได้แก่ มณฑลยูนนาน มณฑลกุ้ยโจว และมณฑลไหหลำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มณฑลไหหลำมีการปลูกหมากมากที่สุด หมากไม่เพียงเป็นพืชประจำถิ่นที่อยู่ควบคู่กับชาวไหหลำมาช้านาน หากยังมีความผูกพันอย่างใกล้ชิดและแทรกซึมเข้าไปในชีวิตจิตใจของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในไหหลำ Xing Zhi Chao & Zhan Xian Wu (2552) กล่าวว่า การปลูกหมากในเกาะไหหลำเริ่มต้นจากกลุ่มชาติพันธุ์หลี ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติความเป็นมายาวนานถึง 3,000 ปี กลุ่มชาติพันธุ์หลีมีภาษา ลัทธิความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นของตนเองที่น่าสนใจคือกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่มณฑลไหหลำมีวัฒนธรรมการใช้หมากมาช้านาน ทำให้หมากกลายเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี

ประชาชนในเขตภาคใต้ของประเทศจีนนิยมใช้หมากในการต้อนรับแขก อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน ดังนั้น คำเรียกแขกผู้มิเกียรติจึงเป็น “賓” (ปิง) และ “郎” (หลาง) ซึ่งออกเสียงคล้ายกับคำว่า “หมาก” ในภาษาจีน สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำนอกจากจะใช้หมากในการต้อนรับแขกแล้ว ยังได้ใช้หมากเป็นสื่อสำคัญในพิธีแต่งงาน ใช้หมากเป็นสื่อในการสร้างมิตรภาพระหว่างเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนมีการใช้หมากเป็นสื่อแทนอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เช่น ความอ่อนน้อมถ่อมตนของผู้เยาว์ ความเคารพนับถือต่อผู้อาวุโส ในหนังสือ “เต๋อฉงไถจื่อ” (德琼台志) มีการบันทึกว่า เมื่อมีแขกมาเยือน หากเจ้าของบ้านไม่มีหมากไว้ต้อนรับแขกจะถือเป็นการขาดมารยาทอย่างให้อภัยไม่ได้ และหนังสือ “โจงโจวฟูจื่อ” (琼州府志) ที่เขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่งมีการบันทึกลักษณะคล้าย ๆ กันว่า ชาวหลีมีประเพณีกินหมากและให้ความสำคัญกับหมาก เวลาถวายของแด่กษัตริย์ต้องถวายหมากด้วย (Xing Zhi Chao & Zhan Xian Wu, 2552) หมากยังเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่สร้างรายได้ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์หลีในอดีต คุณประโยชน์อเนกประการดังที่กล่าวมา คู่กับลักษณะของหมากที่ออกผลเป็นทลายซึ่งในทลายหนึ่ง ๆ ก็มีลูกหมากจำนวนมากทำให้หมากกลายเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน (Fu Guang Hua, 2551)

ด้วยเหตุที่การปลูกหมากมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน จนทำให้หมากกลายเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีน นักวิชาการชาวจีนจึงได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับหมากจากมุมมองที่หลากหลาย เช่น ผลงานของฟู กว่างหวา (Fu Guang Hua, 2551)

ผลงานของ ลิง จื่อฉาว และจัน เสียนอู่ (Xing Zhi chao & Zhan Xian Wu, 2552) และผลงานของ ถาง ฉี่ฉุย และอาน หั่วทาว (Tang Qi Cui & An Hua Tao, 2555) อย่างไรก็ตาม ผลงานเกี่ยวกับหมากดั่งที่กล่าวมามุ่งเน้นการศึกษาประวัติความเป็นมาของหมาก รวมถึงลักษณะและการจัดแบ่งประเภทของหมากของกลุ่มชาติพันธุ์หลี โดยที่ยังไม่มีการศึกษาหมากในมุมมองคติชนวิทยา อนึ่ง การพัฒนาของเศรษฐกิจและสังคมของประเทศจีนในปัจจุบัน ส่งผลให้ชาวหลี่รุ่นใหม่ทยอยอพยพเข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในเมืองใหญ่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับหมากก็ค่อย ๆ จางหายไปจากวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์หลี ดังนั้น การศึกษาหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีครั้งนี้ จึงไม่เพียงทำให้ทราบถึงบทบาทของหมากในชีวิตประจำวัน หมากในพิธีกรรม และสัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี อันจะเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์สำหรับผู้สนใจศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี รวมถึงสถาบันต่าง ๆ ที่สนใจศึกษาวัฒนธรรมร่วมของประเทศไทยและประเทศจีน แต่ยังเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิมเกี่ยวกับหมากของกลุ่มชาติพันธุ์หลีอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาบทบาทของหมากในชีวิตประจำวัน หมากในพิธีกรรม และสัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีน โดยมีขอบเขตด้านเนื้อหาที่ครอบคลุมสามประเด็น ได้แก่ บทบาทของหมากในชีวิตประจำวัน หมากในพิธีกรรม และสัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี สำหรับพื้นที่การวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลที่เขตปกครองตนเองชนชาติหลี อำเภอหลิงหลู่ของเกาะไหหลำ ประเทศจีน

กรอบแนวคิด/สมมติฐานการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมของพระยาอนุমানราชชน (2544) ที่ว่า “วัฒนธรรม” เป็นมรดกของสังคมที่สังคมได้รับไว้และรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม มรดกดั่งที่กล่าวมาประกอบด้วยความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติ และกิริยาอาการหรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมที่ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกันและแสดงให้เห็นปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น โดยมนุษย์ได้เรียนรู้เรื่องเหล่านี้มาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาเป็นประเพณี

สำหรับกรอบความคิดเกี่ยวกับการศึกษาหมาก ในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีนั้น เนื่องจากที่ผ่านมานักวิชาการชาวจีนมุ่งเน้นแต่การศึกษาประวัติความเป็นมา รวมถึงลักษณะ และการจัดแบ่งประเภทของหมาก โดยที่ยังไม่มีการศึกษาหมากในมุมมองคติชนวิทยา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงอาศัยงานเขียนเกี่ยวกับหมากจำนวน 2 เรื่องของพระยาอนุমানราชชน และ จิรวรรณ ตั้งจิตเมธิมาเป็นแนวทางในการศึกษาหมาก ในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีน พระยาอนุমানราชชน (2484) ได้อธิบายสาเหตุของการกินหมากในหนังสือเรื่อง “กินหมากและมีเรือน” ว่าหมากประกอบด้วยวัตถุที่เรียกว่าอาเรเคน (arecaine) และอาเรโคลีน (arecoline) ซึ่งเป็นสารเสพติด

ติดชนิดหนึ่ง คนที่อดนอนจึงนิยมกินหมากเพื่อแก้แ้วง หมากยังเป็นยารักษาฟัน และได้มีการใช้หมากในพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ เช่น พิธีโกนจุก พิธีบวชนาค และพิธีแต่งงาน เป็นต้น ขณะที่ จีรวรรณ ตั้งจิตเมธิ (2539) ศึกษาเรื่อง “บทบาทของหมากในสังคมไทย: ศึกษากรณีหมู่บ้านโคก ตำบลอุ้มถอง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดสุพรรณบุรี” โดยสรุปได้ว่า หมากเป็นสิ่งมีคุณค่าในสังคมไทยในแง่ของกระบวนการทางกายภาพ เช่น ช่วยขจัดอาการเหนื่อล้าและง่วงเหงา ซึ่งเป็นอุปสรรคของการทำงาน คุณค่าของหมากในแง่นี้ได้เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ทางสังคมคือความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคง เข้มแข็ง และความอยู่รอดของสังคม นอกจากนี้ หมากยังสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ โดยเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ และการแสดงน้ำใจไมตรีผ่านการแลกเปลี่ยนที่หมายถึงการให้ การรับ และการให้คืน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม และดำเนินการวิจัยตาม 3 ขั้นตอน คือ **ขั้นตอนที่ 1** เป็นขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหมาก ของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีน เพื่อให้ได้ภาพรวมเกี่ยวกับการศึกษาหมากของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่ผ่านมานอกจากนั้น ยังได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างวันที่ 11 - 16 กรกฎาคม พ.ศ.2564

ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ.2564 ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์วิทยากรที่เป็นชาวหลีจำนวน 2 คน อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านชูปาว (初保村) อำเภอกงหมายาง เมืองอู๋จื่อซาน ได้แก่ นายหวังเหรินจื่อ (王仁志) อายุ 81 ปี และนางหวงยู๋เซียง (黄玉香) อายุ 79 ปี ชาวหลีทั้ง 2 คนให้ข้อมูลว่า กลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เมืองอู๋จื่อซานแทบจะไม่มีการใช้หมากในงานประเพณีใด ๆ หมากที่เห็นอยู่ในพื้นที่ ณ ขณะนี้เริ่มปลูกขึ้นมาใหม่ในช่วงหลังปี ค.ศ.1970 และถึงแม้จะมีการรับประทานหมากในชีวิตประจำวัน แต่ก็ไม่ได้ใช้ประกอบพิธีกรรมเหมือนในอดีต จากนั้น ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ชาวหลีที่อำเภอเป่าถิง อำเภอชานย่า และอำเภอชางเจียง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีชาวหลีอาศัยเกาะกลุ่มเป็นจำนวนมาก และได้คำตอบในลักษณะเช่นเดียวกับวิทยากรที่เมืองอู๋จื่อซาน กล่าวคือ ปัจจุบันชาวหลีในพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้ใช้หมากประกอบพิธีกรรมเหมือนในอดีต ส่วนการสอบถามข้อมูลจากชาวหลีที่อำเภอหลิงสู่ยทำให้ได้ข้อมูลว่า ชาวหลีในเกาะไหหลำแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มย่อย ได้แก่ ฮา (Ha 哈) ฉี่ (Qi 杞) รุน (Run 润) ส้าย (Sai 赛) และเหมยฝู (Meifu 美孚) โดยชาวหลีที่เป็นกลุ่มฮายังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมเกี่ยวกับหมากไว้ค่อนข้างสมบูรณ์ และพื้นที่ที่สามารถเก็บข้อมูลได้ ได้แก่ ตำบลหยิงโจ้ว ตำบลหลงกว่าง และตำบลเหวินโหลวในเขตปกครองชนชาติหลี อำเภอหลิงสู่ย ที่เกาะไหหลำของประเทศจีน ผู้วิจัยจึงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่อำเภอหลิงสู่ยตามคำแนะนำ โดยสัมภาษณ์วิทยากรชาวหลีที่มีความรู้เกี่ยวกับหมาก ซึ่งมีอายุ 50 ปีขึ้นไป จำนวนทั้งหมด 9 คน ดังนี้

ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับหมากที่อำเภอหลิงสู่ยเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ.2564 ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์วิทยากร จำนวน 2 คน ได้แก่ นายฝิง ชิ่งกวาง (冯胜光) อายุ 72 ปี และนายหลีเจียงฉวน (黎家权) อายุ 73 ปี ส่วนในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2564 ได้สัมภาษณ์วิทยากรอีก 5 คน ได้แก่ นางหวาง หมู่เจียง (王母强) อายุ 75 ปี นางต่ง เหมยฮัว (董梅花) อายุ 83 ปี นางหวง หมู่ซือ (黄母石) อายุ 77 ปี นางหวง หมู่ฮัว (黄母花) อายุ 77 ปี

นายฝู ต้าหมิง (符大明) อายุ 80 ปี นาง ฝูหมู่โฉง (符母琼) อายุ 80 ปี และนาย ฝูเหวินจ้าว (符文照) อายุ 57 ปี

ขั้นตอนที่ 2 เป็นขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากที่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีนแล้ว ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ การวิเคราะห์บทบาทของหมากในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์หลี การวิเคราะห์หมากในพิธีกรรม รวมถึงการวิเคราะห์สัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี จากนั้นจึงนำผลการวิเคราะห์ไปประชุมเชิงปฏิบัติการกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในตำบลหยิงโจ้ว ตำบลหลงกว่าง และตำบลเหวินโหลวในเขตปกครองชนชาติหลี อำเภอหลิงสู่ยที่เกาะไหหลำของประเทศจีน

ขั้นตอนที่ 3 เป็นขั้นตอนการนำเสนอข้อมูล เมื่อได้ข้อสรุปจากการประชุมชาวหลีในตำบลหยิงโจ้ว ตำบลหลงกว่าง และตำบลเหวินโหลวในเขตปกครองตนเองชนชาติหลี อำเภอหลิงสู่ยที่เกาะไหหลำของประเทศจีนซึ่งเป็นการประชุม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจึงนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ โดยแบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ ประเด็นที่ 1 หมากในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์หลี ประเด็นที่ 2 หมากในพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี และประเด็นที่ 3 สัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี

ผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้แบ่งผลการศึกษาหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีนออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ หมากในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์หลี หมากในพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี และสัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. หมากในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีน

การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหมากในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์หลี ทำให้ทราบว่า นอกจากจะใช้หมากในการต้อนรับแขกที่มาเยือนแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์หลีในเกาะไหหลำของประเทศจีนยังใช้หมากในการขอขมาลาโทษกับบุคคลที่ได้ล่วงเกิน หรือมีการกระทำที่ผิดกับธรรมเนียม ทั้งยังมีการใช้หมากในการแจ้งข่าวทั้งที่เป็นข่าวมงคลและข่าวอวมงคล และมีการใช้หมากเพื่อสัพพัญญูอีกด้วย

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวหลีที่มีความรู้เกี่ยวกับหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีนปรากฏว่า เมื่อมีแขกมาเยือนที่บ้านของชาวหลี ชาวหลีจะนำหมากหั้นเป็นชิ้น ๆ ใส่ในถุงหรือใส่ในจานให้แขกรับประทาน โดยสามารถรับประทานเท่าไรก็ได้ ขณะเดียวกันผู้ที่ไปเยี่ยมบ้านคนอื่นก็ต้องนำหมากติดไปด้วย โดยถือเป็นของฝากให้แก่เจ้าของบ้าน ทั้งนี้ จำนวนหมากที่นำไปนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่เป็นเจ้าของบ้าน หากครอบครัวนั้นมีสมาชิกจำนวนหลายคน แขกที่ไปเยือนก็ต้องนำหมากติดไปมากกว่าปกติ การต้อนรับแขกด้วยหมากจึงกลายเป็นมารยาทอย่างหนึ่งในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี

นอกจากนั้น ชาวหลียังใช้หมากเพื่อแสดงความสำนึกผิดและเป็นสื่อกลางในการขอขมาลาโทษต่อผู้ที่ถูกล่วงเกิน ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการทะเลาะเบาะแว้งอันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างเพื่อนฝูง หรือระหว่างสามีกับภรรยา ชาวหลีที่เป็นฝ่ายผิดจะนำหมากไปขอโทษผู้ที่ถูกล่วงเกิน หากฝ่ายที่ถูกล่วงเกินรับหมากนั้นไว้ ก็เป็นการบอกโดยนัยว่าได้ตกลงให้อภัยผู้ประพฤติดัง

สำหรับการใช้หมากเพื่อแจ้งข่าวนั้นเกิดขึ้นใน 2 กรณี ได้แก่ การแจ้งข่าวเรื่องการแต่งงาน อันเป็นข่าวมงคล และการแจ้งข่าวผู้เสียชีวิตที่เป็นข่าวอวมงคล หลังจากที่ได้จัดงานหมั้นระหว่าง ครอบครัวของฝ่ายชายกับครอบครัวของฝ่ายหญิงเป็นที่เรียบร้อย ครอบครัวของฝ่ายหญิงจะนำหมากในงานหมั้นไปแจกให้กับคนในหมู่บ้าน อันเป็นสัญลักษณ์ที่รับรู้โดยทั่วกันในชุมชนของชาวหลีว่า กำลังจะมีงานแต่งงานเกิดขึ้น โดยปกติครอบครัวของฝ่ายหญิงจะแจกหมากให้ชาวบ้านครอบครัวอื่นบ้านละ 3 - 4 ลูก พร้อมกับได้บอกกล่าวข้อมูลเกี่ยวกับวันเวลาที่จัดงานแต่ง เพื่อให้ชาวบ้านสามารถเข้าร่วมงานได้อย่างสะดวก สำหรับการแจ้งข่าวผู้เสียชีวิตก็ทำในลักษณะใกล้เคียงกัน คือครอบครัวของผู้เสียชีวิต จะนำหมากไปส่งให้กับญาติมิตร เพื่อนสนิท ซึ่งเป็นการแจ้งข่าวอวมงคล และเชื้อเชิญให้ไปร่วมงานศพผู้เสียชีวิตโดยปริยายด้วย

อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ ชาวหลีใช้หมากในการสีฟันซึ่งเป็นวิถีที่ปฏิบัติกันมาช้านาน กลุ่มชาติพันธุ์หลีไม่ได้รับประทานหมากเฉพาะในโอกาสสำคัญ ๆ แต่ยังรับประทานหมากตลอดทั้งวัน โดยเริ่มตั้งแต่เวลาตื่นนอน หลังรับประทานอาหารและในช่วงเวลาอื่น ๆ ในรอบหนึ่งวัน โดยเชื่อว่าการรับประทานหมากสามารถช่วยป้องกันไม่ให้ฟันผุ ดังนั้น ควบคู่กับการรับประทานหมาก ชาวหลีจึงใช้หมากในการทำมาค้าขายหรือสีฟัน เพลงพื้นบ้านของชาวหลีที่มีการโต้ตอบระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาวมีข้อความเกี่ยวกับหมากที่น่าสนใจ กล่าวคือ เมื่อหญิงสาวชาวหลีกล่าวว่า “跟哥唱歌嘴白白，没口槟榔嚼青青，没口槟榔来试嘴，没口槟榔来刷牙” แปลเป็นภาษาไทย ความว่า “ร้องเพลงกับพี่โดยที่ปากว่างเปล่า ไม่ได้เคี้ยวหมากแม้เพียงคำเดียว ไม่ได้ทานหมากแม้เพียงคำเดียว ไม่มีหมากให้สีฟันแม้เพียงชิ้นเดียว” ฝ่ายชายก็ได้ร้องเพลงโต้กลับว่า “跟哥唱歌嘴白白，定有槟榔你嚼青，定有槟榔你试嘴，定有槟榔你刷牙” แปลเป็นภาษาไทย ความว่า “ร้องเพลงกับพี่โดยที่ปากว่างเปล่า มีหมากให้น้องเคี้ยวแน่นอน มีหมากให้น้องรับประทานแน่นอน มีหมากให้น้องใช้สีฟันแน่นอน” ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า หมากมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์หลี และกลายมาเป็นส่วนที่ขาดหายไม่ได้ในวัฒนธรรมของชาวหลี

2. หมากในพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีน

การศึกษาประเด็นหมากในพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีในเกาะไหหลำของประเทศจีน ให้ผลที่น่าสนใจ กล่าวคือ ชาวหลีได้ใช้หมากในพิธีแต่งงาน และในการเซ่นไหว้สิ่งเหนือธรรมชาติ

หมากมีบทบาทสำคัญในพิธีแต่งงานของกลุ่มชาติพันธุ์หลี โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการหมั้น รวมถึงการประกอบพิธีต่าง ๆ ในวันแต่งงาน สำหรับจำนวนหมากที่ต้องใช้ในการหมั้นส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่าง 100 - 500 ลูก หากครอบครัวของฝ่ายเจ้าบ่าวมีฐานะดี ก็อาจใช้หมากจำนวนหลายพันลูกในงานหมั้นก็ได้ การใช้หมากในงานหมั้นมี 2 กรณี ในกรณีแรก ครอบครัวของฝ่ายเจ้าสาวอาจเรียกร้องหมากในจำนวนตายตัวกับครอบครัวของฝ่ายเจ้าบ่าว ซึ่งตรงกันข้ามกับในกรณีที่ 2 ที่ครอบครัวของฝ่ายเจ้าสาวจะไม่ได้ระบุจำนวนหมากเป็นตัวเลขที่ตายตัว เพื่อเปิดโอกาสให้ครอบครัวของฝ่ายเจ้าบ่าวสามารถส่งมอบหมากในจำนวนที่เหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจของตนเอง หากเป็นครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะส่งมอบหมากให้กับครอบครัวของฝ่ายเจ้าสาวในจำนวนมาก ๆ แต่ถ้าเป็นครอบครัวที่ยากจน ก็สามารถส่งมอบหมากให้กับครอบครัวของฝ่ายเจ้าสาวในจำนวนที่น้อยลงไปได้ที่น่าสังเกตคือ หมากที่ใช้ในงานหมั้นของกลุ่มชาติพันธุ์หลี

จะต้องเป็นเลขคู่เท่านั้น โดยครอบครัวของฝ่ายเจ้าบ่าวจะใส่หมากไว้ในตะกร้าจำนวน 2 ใบ และมีการแบ่งจำนวนหมากในแต่ละใบในสัดส่วนที่เท่ากัน

ในวันที่จัดงานแต่งงาน สิ่งที่ครอบครัวของฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องส่งมอบให้กับครอบครัวของฝ่ายเจ้าสาวไม่เพียงประกอบด้วยหมากอย่างเดียว แต่ยังมีหมีเป็น ๆ จำนวนหนึ่งตัว พร้อมกับเหล้าขาวและข้าวสาร หมากที่ใช้ในงานแต่งงานของชาวหลีต้องย้อมเป็นสีแดงทั้งหมดเนื่องจากสีแดงเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคลตามคติความเชื่อของชาวจีน นอกจากนี้ ยังมีการแกะสลักลูกหมากให้มีลวดลายเป็นดอกไม้และเป็นตัวอักษรที่สื่อถึงความเป็นสิริมงคล ได้แก่ ตัวอักษร “สี่” (囍) สื่อความหมายถึงความยินดีปรีดาของทั้งสองฝ่าย ตัวอักษร “ฝู” (福) หมายถึงความสุขและการมีโชคลาภ ตัวอักษร “ต้าจี” (大吉) และตัวอักษร “ต้าลี่” (大利) หมายถึงสิริมงคลอันยิ่งใหญ่ และตัวอักษร “รื่อเยว” (日月) หมายถึงดาวกับพระอาทิตย์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งกาลเวลา

หมากยังเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับในงานแต่งงานของกลุ่มชาติพันธุ์หลี กล่าวคือ หลังจากที่เจ้าบ่าวได้รับเจ้าสาวกลับมาที่บ้านแล้ว ทั้งคู่จะต้องประกอบพิธีโดยใช้หมากจำนวนหนึ่งลูกผ่าออกเป็นสี่ชิ้น ให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวถือคนละ 2 ชิ้น พร้อมกับบุหรือนำไปเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษในครอบครัวของฝ่ายเจ้าบ่าว

กลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศไทยมีความเชื่อในเรื่องพลังเหนือธรรมชาติ เช่นเดียวกับชาวไทย โดยแบ่งพลังเหนือธรรมชาติออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายเทวดาที่เป็นฝ่ายดี และฝ่ายภูตผีปีศาจที่เป็นพลังฝ่ายร้าย อย่างไรก็ตาม ขณะที่ชาวไทยมองว่าวิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับเป็น “ผี” ชนิดหนึ่ง จึงมักใช้คำว่า “ผีบรรพบุรุษ” อย่างควบคู่กัน กลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศไทยกลับมองว่า วิญญาณบรรพบุรุษถึงแม้จะไม่ใช่ “เทวดา” แต่ก็ไม่ใช่ “ผี” เพราะเป็นพลังเหนือธรรมชาติที่เป็นฝ่ายดี ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองบุตรหลานให้ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งประเด็นหมากในพิธีเซ่นไหว้สิ่งเหนือธรรมชาติออกเป็น 3 หัวข้อย่อยอันได้แก่ หมากในพิธีเซ่นไหว้เทวดา หมากในพิธีเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ และหมากในพิธีเซ่นไหว้ผีเร่ร่อน ดังนี้

กลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศไทยใช้หมากในการประกอบพิธีเซ่นไหว้เทวดา ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น ในเทศกาลตรุษจีน และในโอกาสฉลองครบรอบการสร้างหมู่บ้าน โดยเมื่อถึงวันครบรอบการสร้างหมู่บ้าน ชาวหลีจะมีการเซ่นไหว้เทวดาที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองหมู่บ้าน ในตลอดปีที่ผ่านมา ทำให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ร่มเย็นผาสุก เครื่องประกอบพิธีกรรมประกอบด้วยหมาก จำนวน 6 ชิ้น ที่หั่นมาจากหมาก 1 ลูกครึ่ง ใบชา ใก้ต้ม จำนวน 1 ตัว เหล้า จำนวน 5 แก้ว น้ำชา จำนวน 3 แก้ว ข้าวที่อัดแน่นให้เป็นทรงกลม จำนวน 5 ชุด รูป จำนวน 5 ดอก และเทียนอีก 2 เล่ม การเซ่นไหว้เทวดาที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาชุมชน ดังที่กล่าวมาไม่เพียงแสดงให้เห็นถึงความปรารถนาของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำ ในอันที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างร่มเย็นผาสุก ประชาชนพึ่งพาอาศัยกันอย่างสมานสามัคคี แต่ยังสะท้อนให้เห็นด้วยว่าหมากมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นสิ่งที่ขาดหายไม่ได้ในการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลี

นอกจากจะใช้หมากประกอบพิธีเซ่นไหว้เทวดาแล้ว ชาวหลียังใช้หมากในการประกอบพิธีเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับในเทศกาลสำคัญ เช่น เทศกาลตรุษจีน เทศกาลเซ็งเม้ง เทศกาลบะจ่าง หรือที่เรียกว่า “วันตวนอู่” ที่สำคัญคือเมื่อครอบครัวมีสมาชิกใหม่ก็จะต้องประกอบ

พิธีเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ เพื่อให้วิญญาณบรรพบุรุษปกป้องคุ้มครองสมาชิกใหม่ ให้อยู่รอดปลอดภัย กล่าวคือ เมื่อมีการให้กำเนิดและทารกอายุครบ 1 เดือนหรือ 1 ปี ผู้ใหญ่ ในครอบครัวจะต้องประกอบพิธีกรรม โดยเครื่องเช่นไหว้ประกอบด้วยหมากจำนวน 6 ชั้น ซึ่งหั่นมาจากหมาก 1 ลูกครึ่ง พร้อมกับน้ำชา ใก้ต้มจำนวน 1 ตัว หมูสามชั้นจำนวน 1 ก้อน ปลาจำนวน 1 ตัว เหล้าจำนวน 3 แก้ว น้ำชาจำนวน 3 แก้ว และข้าวอีก 3 ถ้วย เครื่องเช่นไหว้ทั้งหมดจะถูกวางอย่างมีระเบียบอยู่บนโต๊ะ จากนั้นผู้ประกอบพิธีจึงจุดธูปเทียนและดำเนินการไหว้ตามธรรมเนียม ที่น่าสังเกต คือในการเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ ชาวหลีจะใช้หมากจำนวน 6 ชั้น ที่หั่นมาจากหมากหนึ่งลูกครึ่ง เมื่อผู้วิจัยสอบถามประเด็นดังกล่าวกับวิทยากรที่เป็นชาวหลี ก็ได้รับคำตอบว่า ชาวหลีมองว่าการใช้หมากเพียง 2 ชั้น ในการประกอบพิธีกรรมเป็นจำนวนที่น้อยเกินไป ครั้นจะใช้หมากจำนวน 4 ชั้น ก็เกรงว่าจะเกิดเป็นอวมงคล เพราะการออกเสียงเลข 4 ในภาษาจีนคล้ายกับการออกเสียงคำว่า “สี่” ที่แปลว่า “ตาย” จึงนิยมใช้หมากจำนวน 6 ชั้น ตลอดมาจนกลายเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ หลี

ในเทศกาลตรุษ-สารทต่าง ๆ นอกจากชาวหลีจะมีการประกอบพิธีเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ ผู้ล่วงลับแล้ว ยังได้เช่นไหว้ผีเร่ร่อนที่มารอขอส่วนแบ่งอยู่รอบ ๆ บ้าน สำหรับเครื่องเช่นไหว้ผีเร่ร่อน ประกอบด้วย หมาก จำนวน 6 ชั้น ที่หั่นมาจากหมาก 1 ลูกครึ่ง ใบชา ใก้ต้ม จำนวน 1 ตัว เหล้า จำนวน 5 แก้ว และข้าวอีก 5 ถ้วย โดยชาวหลีจะจุดเทียน ปักธูป และดำเนินการเช่นไหว้ตามธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านาน

3. สัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศไทย

การที่หมากได้เข้ามาผูกพันกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศไทยมาช้านาน ทำให้หมากกลายเป็นสัญลักษณ์แทนความรู้สึกนึกคิดของชาวหลีในหลายวาระโอกาส จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์วิทยากรที่เป็นชาวหลีเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของหมากปรากฏว่า หมากในคติของชาวหลีเป็นสัญลักษณ์แทนความซื่อตรง ความรัก การตกลงร่วมกันระหว่างสองฝ่าย รวมถึงการเป็นสัญลักษณ์แทนความเคารพนับถือต่อผู้อาวุโสด้วย

เหตุผลประการเดียวที่ทำให้หมากกลายเป็นสัญลักษณ์แทนความซื่อตรงได้ สืบเนื่องมาจากลักษณะของต้นหมากที่เป็นต้นไม้ขึ้นตรง ไม่มีกิ่งก้านสาขา อันเป็นลักษณะที่โดดเด่น และแตกต่างจากต้นไม้ชนิดอื่น ๆ ที่งอกงามขึ้นในชุมชนของชาวหลี ดังนั้น เมื่อชาวหลีต้องการจะเปรียบเทียบความซื่อตรงของบุคคลหรือสิ่งใดก็ตามที่อยู่รอบข้าง ก็จะนึกถึงต้นหมากที่มีลักษณะทะยานขึ้นไปสู่เบื้องบนอย่างเตรงตรง เมื่อเวลาผ่านไป หมากก็กลายเป็นสัญลักษณ์แทนความซื่อตรงอันเป็นคุณสมบัติที่ชาวหลีชื่นชอบ

นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์แทนความซื่อตรงแล้ว หมากยังเป็นสัญลักษณ์แทนความรัก ระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว เมื่อชายหนุ่มหญิงสาวชาวหลีมีใจรักใคร่เสนหาต่อกัน ก็จะใช้หมากเป็นสื่อกลาง โดยในเพลงพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์หลีได้มีข้อความหลายตอนที่บ่งบอกถึงบทบาทของหมากในฐานะเป็นสัญลักษณ์และเป็นสื่อแทนความรัก เป็นต้นว่า “檳榔青青老青青，手接檳榔眼看一下，手指接花眼看依，一心只想依今夜” แปลภาษาไทย ความว่า “หมากสีเขียว ใบพลูสีเขียว มือที่รับหมากจากน้องตาก็เหม่อมมองตาม มือที่รับดอกไม้จากน้องตาก็เหม่อมมองตามใจพื่อนี้ คิดถึงน้องแต่เพียงผู้เดียว” ข้อความข้างต้นกล่าวถึงหนุ่มสาวชาวหลีคู่หนึ่งซึ่งมีใจปฏิพัทธ์ต่อกัน

ชายหนุ่มได้แสดงความเสน่หาต่อหญิงสาวออกมาค่อนข้างโจ่งแจ้ง โดยใช้ทั้งสายตาและวาจาปราศรัย ในขณะที่ฝ่ายหญิงสาวมีการแสดงความรักในรูปแบบที่น้อมนวลกว่าและเป็นไปตามจารีตประเพณีที่กุลสตรีพึงกระทำ อย่างไรก็ตาม การที่หญิงสาวชาวหลิมอบหมากพลูและดอกไม้ให้กับชายหนุ่ม เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความในใจของเธออย่างชัดเจนถึงแม้จะไม่ได้เอ่ยปากพูด

จากการสอบถามวิทยากรที่เป็นชาวหลิมในเกาะไหหลำของประเทศจีน ผู้วิจัยยังได้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า เมื่อชาวหลิมมีกิจกรรมที่ต้องการความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องหรือจากเพื่อนบ้าน ก็ใช้วิธีนำหมากที่ได้หั่นมาเป็นชิ้น ๆ จำนวนประมาณ 30 ถึง 40 ชิ้น ไปมอบให้แก่ญาติพี่น้องหรือคนที่ต้องการจะขอความช่วยเหลือ หากคนที่ถูกทาบทามให้ช่วยยอมรับหมากที่ชาวหลิมส่งมอบให้ ก็เป็นอันเข้าใจกันว่าได้ตกลงที่จะให้ความช่วยเหลือ ดังนั้น ในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลิม หมากจึงเป็นสัญลักษณ์ของการตกลงร่วมกันระหว่างสองฝ่าย การรับมอบหมากในที่นี้ไม่เพียงสื่อความหมายว่าผู้รับหมากได้ตกลงให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ขอ แต่ยังเป็นการแสดงให้ฝ่ายผู้ขอทราบด้วยว่าผู้รับจะช่วยเหลืออย่างเต็มใจและด้วยความยินดี

การแสดงความเคารพนับถือที่ชาวหลิมต่อผู้อาวุโสมีขึ้นในหลายวาระโอกาส และทุกครั้งที่มีการแสดงความเคารพดังที่กล่าวมา หมากก็เป็นส่วนประกอบที่ขาดหายไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ชาวหลิมนิยมและให้ความสำคัญกับการแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่หรือตรุษจีนเป็นพิเศษ โดยในวันขึ้นปีใหม่ เด็ก ๆ ชาวหลิมจะนำหมากจำนวน 1 คำ ไปมอบให้แก่ผู้อาวุโสของครอบครัวพร้อมกับกล่าวว่า “กงสีฟาฉาย” (恭喜发财) ซึ่งมีความหมายว่า “ขอให้ร่ำรวย” ถัดมาอีก 1 วัน ชาวหลิมก็จะเดินทางไปอวยพรปีใหม่ที่บ้านของญาติผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือ โดยนำหมากจำนวน 1 คำ ไปมอบให้แก่ญาติผู้ใหญ่พร้อมกล่าวอวยพรเช่นเดียวกับในกรณีแรก

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลิมที่เกาะไหหลำของประเทศจีนทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของหมากในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์หลิมที่ใช้หมากในการต้อนรับแขก ในการแสดงความสำนึกผิด ในการแจ้งข่าวทั้งที่เป็นข่าวมงคลและข่าวอวมงคล และใช้ในการทำความสะอาดพื้นหรือสีพื้น หมากยังเป็นสิ่งที่ช่วยถ่ายทอดความรู้สึกและเป็นสื่อกลางระหว่างหมากหลิมเป็นผลิตภัณฑ์ประจำท้องถิ่นและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวหลิมที่ใคร ๆ ก็ทราบ

การใช้หมากในการต้อนรับแขกที่มาเยือนของกลุ่มชาติพันธุ์หลิมที่เกาะไหหลำของประเทศจีน มีลักษณะใกล้เคียงกับชาวไทยที่คาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา (อำมร พันธุ์ยะ, 2539) รวมถึงชาวไทยที่หมู่บ้านโคก ตำบลอุ้มทอง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุพรรณบุรี (จิรวรรณ ตั้งจิตเมธี, 2539) เพราะมีคติที่ใกล้เคียงกันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ของหมากในฐานะเป็นสื่อแห่งความเป็นมิตรไมตรีและความปรารถนาดีต่อกัน นอกจากนี้ ชาวไทยที่คาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา ยังได้ใช้หมากในการแจ้งข่าว เช่นเดียวกับชาวหลิมที่เกาะไหหลำ ดังที่ อำมร พันธุ์ยะ (2544) กล่าวว่า หากทางฝ่ายเจ้าสาวตกลงให้มีการแต่งงานตามที่ฝ่ายเจ้าบ่าวขอไว้ ก็จะรับหมากจากพานขันหมากโดยเหลือไว้ให้ฝ่ายเจ้าบ่าวเพียงเล็กน้อย จากนั้นพ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะนำหมากไปแจกให้แก่ญาติมิตรเพื่อนสนิท อันเป็นการบอกกล่าวให้ผู้ที่ได้รับหมากทราบว่า ได้มีชายหนุ่มมาสู่ขอบุตรสาวของตนแล้ว

เรื่องที่กลุ่มชาติพันธุ์หฺลีใช้หมากสีฟันเพื่อทำให้ฟันสะอาดและแข็งแรงนั้น สอดคล้องกับที่ พระยาอนุমানราชชน (2485) กล่าวว่าภารกิจนหมากทำให้ฟันแข็งแรง และช่วยแก้โรคเกี่ยวกับฟัน ทำให้ไม่มีกลิ่นปาก และยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยเกี่ยวกับหมากของ อัมร พันธียะ (2539) ที่ว่าหมากมีประโยชน์อเนกประการต่อชาวไทยในสมัยโบราณ โดยนอกจากจะใช้สีฟันทำให้สะอาดแล้ว การที่ชาวไทยรับประทานหมากยังช่วยดับกลิ่นปาก ช่วยย่อยอาหาร และทำลายเสมหะได้ด้วย

สำหรับบทบาทของหมากในพิธีกรรม หมากเป็นสื่อกลางที่สำคัญในการแต่งงานและการ เช่นไหว้บรรพบุรุษ หมากยังเป็นส่วนประกอบที่ขาดหายไม่ได้ในการประกอบพิธีกรรมซึ่งประกอบ ทั้งพิธีเช่นไหว้เทวดา พิธีเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ พิธีเช่นไหว้วิญญาณเร่ร่อนหรือผีเร่ร่อน จากการใช้หมากในพิธีต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า หมากเป็นสิ่งมงคลที่ขาดหายไม่ได้สำหรับชาวหฺลี และมีบทบาทสำคัญในใจของชาวหฺลี

การใช้หมากในพิธีแต่งงานของกลุ่มชาติพันธุ์หฺลีสมีลักษณะคล้ายกับการใช้หมากในการ แต่งงานของชาวไทยดังที่ จีรวรรณ ตั้งจิตเมธิ (2539) สรุปว่า ในงานแต่งงานที่หมู่บ้านโคก ตำบลอุ้มอ่อง อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ฝ่ายเจ้าบ่าวจะเตรียมหมากพลูที่เรียกว่าพานขันหมาก และนำพาน ขันหมากไปที่บ้านของเจ้าสาว หมากพลูในที่นี้แสดงถึงความกลมเกลียวและความอุดมสมบูรณ์ ของสองครอบครัว นอกจากนั้น อัมร พันธียะ (2539) ยังให้ข้อมูลด้วยว่าหมากได้ใช้ในการแต่งงาน แทบทุกขั้นตอน เช่น ในพิธีทาบหมาก ฝ่ายชายจะใช้หมาก จำนวน 1 - 2 ลูก พลู 9 ใบ นำไปที่บ้าน ของฝ่ายหญิง จากนั้นญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายชายจะยื่นหมากให้แก่ญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิง เมื่อฝ่ายหญิง รับหมาก การทาบหมากจึงมีขึ้นอย่างเป็นทางการ อันเป็นใบเบิกทางในการสู่ขอและการแต่งงาน ต่อไป

การใช้หมากเช่นไหว้สิ่งเหนือธรรมชาติของกลุ่มชาติพันธุ์หฺลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีน มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับประเพณีของชาวอาเซียนแต่ดั้งเดิม เช่น ชาวเมียนมาร์มีประเพณี “นำหมาก ไปไหว้พระ” ชาวกัมพูชาใช้หมากในการเช่นไหว้บรรพบุรุษในเทศกาล “คนตาย” ชาวลาวใช้ขนมเปียะ หมาก ใบพลู และสิ่งของอื่น ๆ ในการทำบุญกับพระสงฆ์ รวมถึงการเช่นไหว้วิญญาณของญาติ ที่เสียชีวิตไปแล้ว นอกจากนั้น ชาวเวียดนามก็ได้ใช้หมากในการเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษในเทศกาล ปีใหม่ โดยในวันสิ้นปี ผู้คนจะออกไปทำความสะอาดสุสาน และใช้หมากประกอบพิธีเช่นไหว้ที่สุสาน ในวันขึ้นปีใหม่ บรรดาลูกชายในครอบครัวจะนิยมนำของขวัญไปมอบให้แก่พ่อแม่ที่อาศัยร่วมกับ พี่ชายคนโต ในกรณีที่พ่อแม่เสียชีวิตไปแล้วทั้งสองคน บรรดาลูกชายในครอบครัวก็จะต้องนำของ เช่นไหว้มาที่บ้านของพี่ชายคนโต สำหรับประกอบพิธีโดยสิ่งที่ขาดไม่ได้ในเครื่องเช่นไหว้ก็คือหมาก (Nguyen Phuong Tram, 2553)

ผลการศึกษาสัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หฺลีที่เกาะไหหลำ ของประเทศจีนปรากฏว่า ชาวหฺลีให้ความสำคัญกับหมากในทางด้านจิตใจ หมากเป็นสื่อกลางแทน ความรักใคร่ระหว่างหนุ่มสาวและในการแต่งงาน ดังที่ชาวหฺลีมักเปรียบเทียบต้นหมากเป็นหญิงสาว ที่รัก และเปรียบหมากเป็นผลของความรัก ที่สำคัญคือหมากได้ผูกพันกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์หฺลี มายาวนานจนกลายเป็นสัญลักษณ์แทนความรู้สึกนึกคิดของชาวหฺลีในหลายวาระโอกาส อันได้แก่ การเป็นสัญลักษณ์แห่งความซื่อตรง เป็นสัญลักษณ์แทนความรัก เป็นสัญลักษณ์แห่งการตกลงร่วมกัน ระหว่างสองฝ่าย ตลอดจนเป็นสัญลักษณ์แทนความเคารพนับถือที่ชาวหฺลีมิตต่อผู้อาวุโส

การศึกษาสัญลักษณ์ของหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีนสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พจนก กาญจนจันทร์ (2563) ในแง่ที่หมากเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ ความรัก และความภักดี โดยมีตำนานประกอบว่าพี่น้องฝาแฝดที่เป็นชายทั้งสองคน ได้ตกลงหมั้นรักหญิงสาวคนเดียวกัน ครั้นพี่ชายได้แต่งงานกับหญิงสาวคนนั้นแล้ว ผู้เป็นน้องชายก็เกิดน้อยใจที่พี่ชายเอาใจออกห่าง จากนั้นน้องชายหนีออกจากบ้านเข้าไปในป่าและเกิดอุบัติเหตุจนเสียชีวิตอยู่กลางป่า ศพของเขากลายเป็นต้นหมาก ส่วนพี่ชายไม่เห็นน้องชายอยู่ที่บ้านก็รีบไปตามหาด้วยความเป็นห่วงจนกระทั่งพบต้นหมาก ความเหนื่อยล้าทำให้พี่ชายหมดสติล้มลงและเสียชีวิตในที่สุด ศพของเขากลายเป็นหินปูนที่อยู่ใกล้กับต้นหมาก ฝ่ายภรรยาไม่พบทั้งสามีและน้องชายของสามีอยู่ที่บ้านก็ตัดสินใจออกไปตามหา เธอเดินไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งพบหินปูนและเสียชีวิตลง ที่นั่น ศพของผู้เป็นภรรยากลายเป็นต้นพลูที่งอกขึ้นในพื้นที่ที่ใกล้กับต้นหมากและหินปูนเมื่อถึงหน้าแล้ง ถึงแม้ต้นไม้อื่น ๆ ในป่าจะล้มตายเกือบหมด แต่ต้นหมากและต้นพลูกลับเจริญเติบโต มีสีเขียวข่มเพราะมีหินปูนที่คอยโอบล้อมไว้ ทำให้บริเวณนั้นมีแต่ความชุ่มชื้น และช่วยหล่อเลี้ยงให้ต้นไม้ทั้งสองต้นมีความเจริญงอกงามกว่าต้นไม้อื่น ๆ

หมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีมีความสัมพันธ์ทั้งกับมนุษย์ สภาพแวดล้อม และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานก่อให้เกิดธรรมเนียมประเพณี คุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม ตลอดจนความเชื่อถือของกลุ่มชาติพันธุ์หลี หมากจึงมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน ในพิธีกรรมต่าง ๆ รวมถึงการเป็นสัญลักษณ์แห่งความรักใคร่ระหว่างหนุ่มสาว ความกตัญญูที่ผู้น้อยมีต่อผู้อาวุโส การให้อภัยและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน วัฒนธรรมเกี่ยวกับหมากถือเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์หลีในเกาะไหหลำของประเทศจีน โดยเฉพาะในการเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือชาติ ซึ่งทำให้ทราบได้ว่า ชาวหลีมีความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจ มีความกตัญญูจากการประกอบพิธีเช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ตลอดจนมีความเมตตาและความเอื้ออาทรจากการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีเร่ร่อน

จากการลงพื้นที่ที่เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์หลีในเมืองอู่จื่อซาน (五指山) ของเกาะไหหลำพบว่า วัฒนธรรมการใช้หมากไม่ได้ปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์หลีทั้งหมด เนื่องจากว่ากลุ่มชาติพันธุ์หลีมีหลายกลุ่มอยู่ในเกาะไหหลำ กลุ่มชาติพันธุ์หลีที่มีวัฒนธรรมหมากมากที่สุดจะเป็นกลุ่มฮา (哈) ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตปกครองตนเองชาชาติหลี อำเภอลิ่งสู่ย (陵水) ของเกาะไหหลำ

การเก็บข้อมูลครั้งนี้เป็นการสัมภาษณ์ชาวหลีที่ใช้หมากในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมมาก่อน ผู้ให้สัมภาษณ์โดยส่วนใหญ่เป็นคนชรา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและการพัฒนาของสังคมจึงทำให้การใช้หมากในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมลดน้อยลง เช่น มีการใช้โทรศัพท์แทนหมากในการแจ้งข่าว การใช้สิ่งของบริโภคแทนหมากในการขอขมาลาโทษ การใช้เงินสดแทนหมากในพิธีสะเดาะเคราะห์ ซึ่งก็เช่นเดียวกับชาวไทยที่ใช้อย่างต่าง ๆ รักษาโรคแทนหมากและอื่น ๆ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมการใช้หมากค่อย ๆ จางหายไปจากวิถีชีวิตของผู้คน การรักษาประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับหมาก จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์หลี

สำหรับผลการศึกษาหมากในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีนเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์หลีที่เกาะไหหลำของประเทศจีนมากขึ้น

และยังสามารถนำผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ไปใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงทางวิชาการและในการศึกษาที่เกี่ยวข้องต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

หน่วยงานของรัฐหรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ สามารถนำผลการวิจัยครั้งนี้ประกอบการศึกษาค้นคว้าหรือการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหมาก หรือกลุ่มชาติพันธุ์หลิที่เกาะไหหลำของประเทศจีน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์หลิที่มีวัฒนธรรมเกี่ยวกับหมาก ประเทศในอาเซียน เช่น ไทย กัมพูชา อินโดนีเซีย และมาเลเซีย เป็นต้น ต่างก็มีวัฒนธรรมหมากเช่นกัน จึงควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบบทบาทของหมากระหว่างชนชาติต่าง ๆ ในอาเซียนด้วย

เอกสารอ้างอิง

- จิรวรรณ ตั้งจิตเมธี. (2539). *บทบาทของหมากในสังคมไทย: ศึกษากรณีหมู่บ้านโคก ตำบลอุ้มถ้อง อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี*. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชา มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรวรรณ ศรีหนูสุด และวนิษา ตีคำ. (2561). วัฒนธรรมหมากและการจัดการหมากของตำบล บางสวรรค์ อำเภอยะรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *Journal of Humanities and Social Sciences*, 10(2), 317-352.
- ผจงก กาญจนจันทร์. (2563). เขียนหมาก ปากแดง. *พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ* 4(4), 118-137.
- พระยาอนุমানราชธน. (2484). กินหมากและมีเรือน. *กรมโฆษณาการ*.
- อำมร พันธนียะ. (2544). *วัฒนธรรมการใช้หมากของชาวบ้านในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา*. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- Fu, Guang hua. (2551). วัฒนธรรมหมากของกลุ่มชาติพันธุ์หลิ (黎族槟榔文化述论). *Journal of Nanning Polytechnic*, 13(6), 1-5.
- Nguyen, Thi Phuong Tram. (2553). *ประเพณีการกินหมากและความหมายของการกินหมากในเวียดนาม: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เกอและกลุ่มชาติพันธุ์เยว่ (越南槟榔食俗及其意义阐释—以越族和戈族为例)*. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยชนชาติกลาง ประเทศจีน (中央民族大学).
- Tang, Qi Cui & An, Hua Tao. (2555). นิเวศวิทยาพิธีกรรมและสัญลักษณ์จากมุมมองทั่วไปของ วัฒนธรรมของเพลงหมาก. (生态、仪式与象征符号——黎族槟榔歌谣的文化通观), *Social Scientist*, 181(5), 141-146.
- Xing, Zhi Chao & Zhan, Xian Wu. (2552). Areca Culture and Human Values Gaoshan Minority and Li Minority. (高山族和黎族的槟榔文化及人文价值), *Journal of Guangdong Polytechnic Normal University*, 29(3), 12-15.